

Arkeologisk schaktningsövervakning

VÅGDRAGAREN 5

ledningsschakt i stadslager RAÄ 68 i Falu stad
och kommun, Dalarna

Arkeologisk rapport 2014:18

Emelie Sunding

Arkeologisk schaktningsövervakning

VÅGDRAGAREN 5

ledningsschakt i stadslager RAÄ 68, Falu stad
och kommun, Dalarna

Emelie Sunding

Dalarnas museum
Arkeologisk rapport 2014:18

Renritning: Emelie Sunding

Form: Eva Carlsson

Framsida: Arkeolog Joakim Wehlin dokumenterar ledningsschaktet vid Vågdragaren 5. Foto från väst. Fotograf Emelie Sunding

Rapporten kan beställas från Dalarnas museum, Box 22, 791 21 FALUN
tfn 023-76 55 00, fax 023-283 58, e-post info@dalarnasmuseum.se

© Lantmäteriet i2014/00618

© Dalarnas museum 2014

Tryck: Dalarnas museum, Falun, 2014

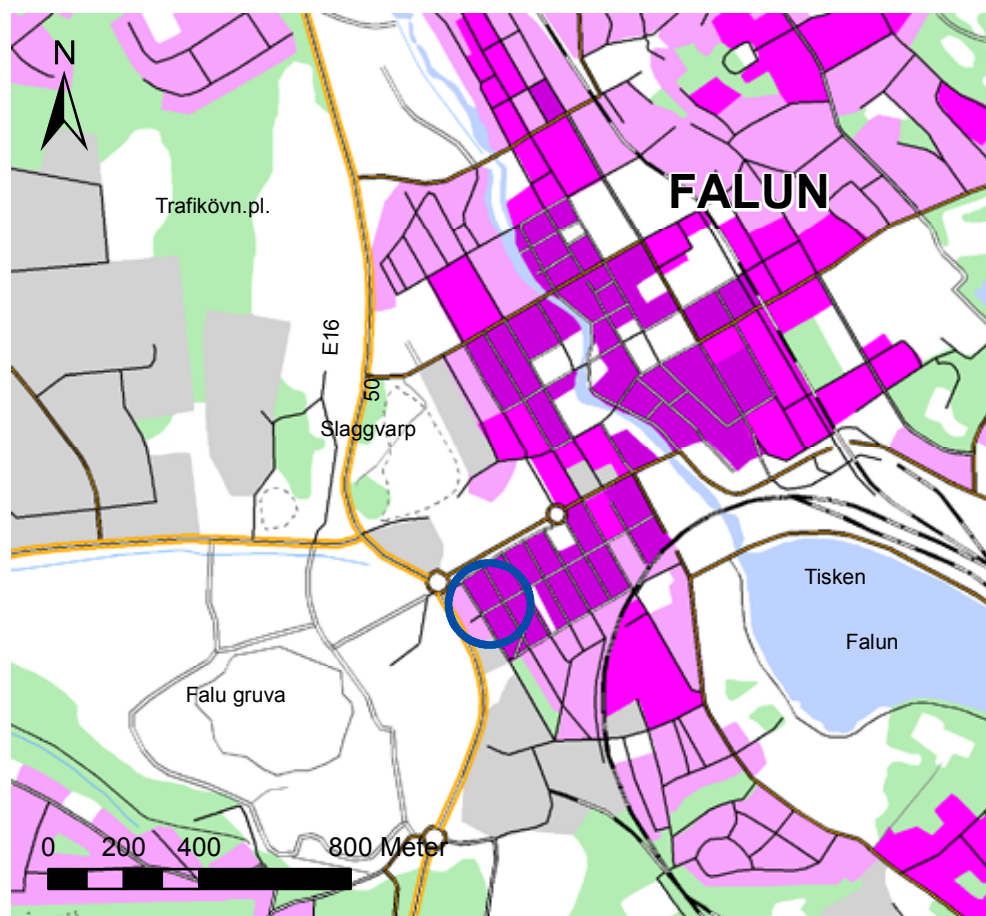
ISSN 1400-8815

Innehåll

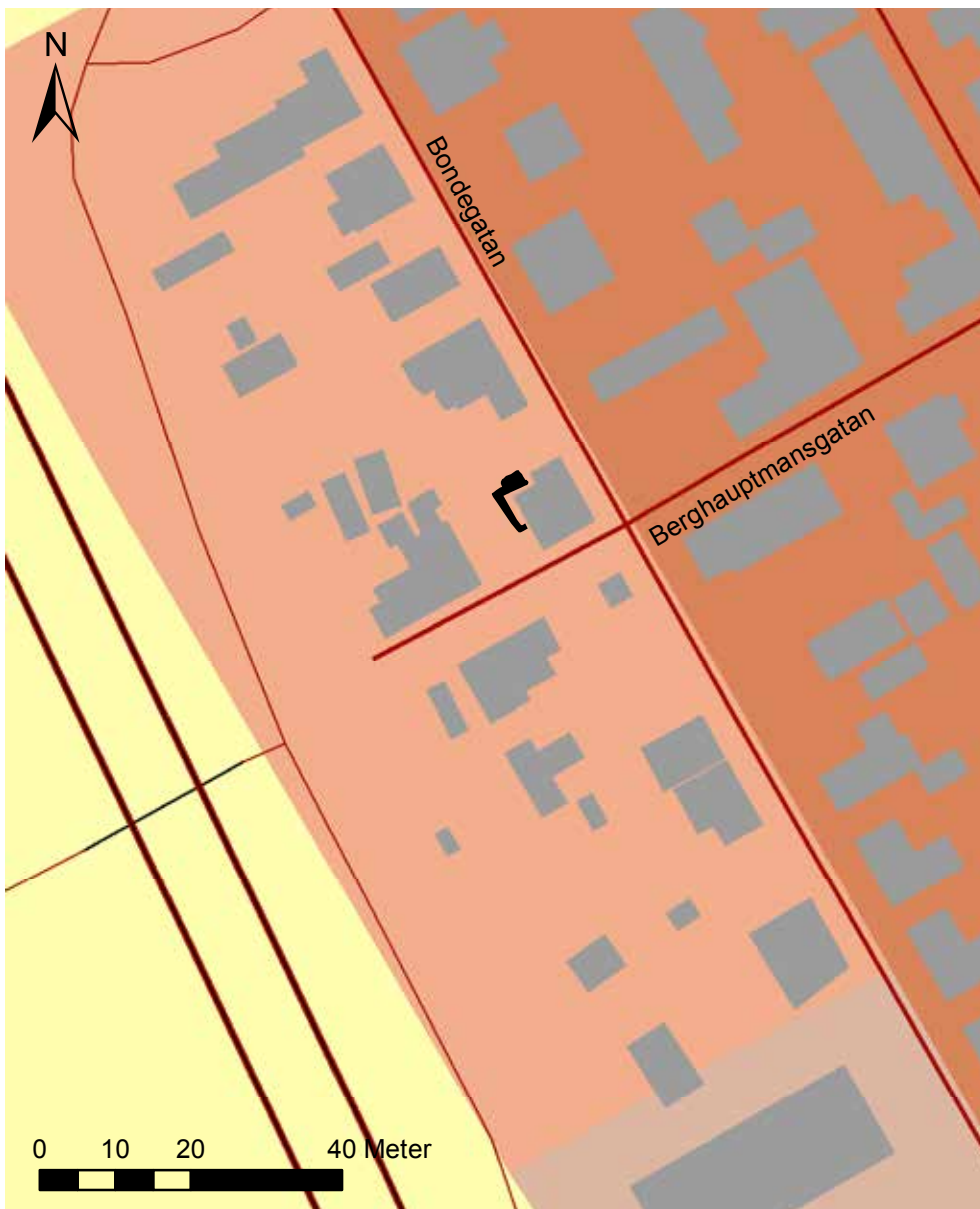
Inledning	5
Syfte.....	6
Metod.....	6
Kunskapsläge.....	7
Undersökning.....	8
Resultat och Tolkning.....	10
Sammanfattning	13
Referenser.....	13
Tekniska och administrativa uppgifter	14
Figurförteckning.....	15

Inledning

I samband med schaktning för avloppsledning inom fastigheten Vågdragaren 5 i Falun, har arkeologer från Dalarnas museum bistått med en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning (figur 1). Arbetet utfördes i maj 2014 efter beslut från Länsstyrelsen Dalarna, dnr 431-1717-2014. Fastigheten ligger inom fornlämning Falu stad 68:1 som utgörs av Faluns äldre stadslager med anor från medeltiden.

Figur 1. Utdrag ur terrängkartan med undersökningsområdet (UO) markerat med en blå cirkel. Skala 1:20 000.

Figur 2. Utdrag ur fastighetskartan med det aktuella schaktet markerat i svart. Skala 1:1000.

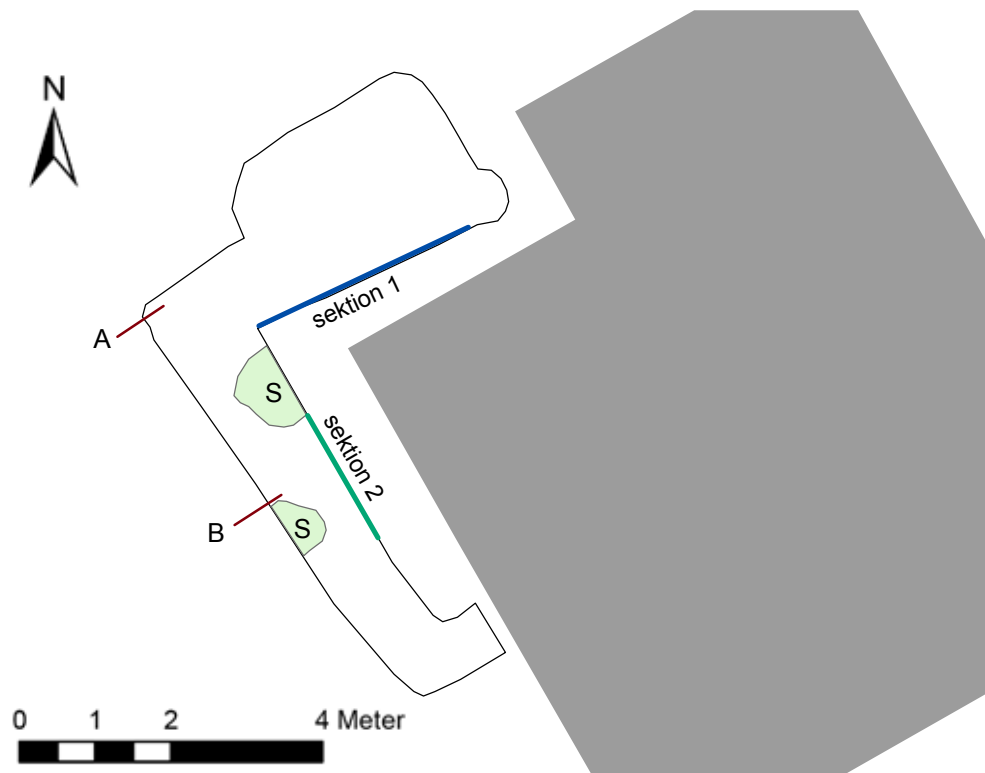
Syfte

Syftet med den arkeologiska förundersökningen var att dokumentera äldre konstruktioner och kulturlager, samt om schaktet blev tillräckligt djupt även den naturliga topografin. Resultatet skall användas som underlag i Länsstyrelsens fortsatta handläggning i ärendet.

Målgrupp för undersökningen var Länsstyrelsen och arbetsföretagaren.

Metod

Schaktningen övervakades av arkeolog. Schaktet grävdes skiktvis med maskin med planeringskopa. Schaktets väggar och botten rensades sedan för hand. Då inga konstruktioner kunde identifieras i schaktet dokumenterades endast schaktväggarna. Den nordöstra och den sydsydöstra schaktväggen handrensades och lagerföljderna dokumenterades skriftligt och med fotografi. Dessa

Figur 3. Utdrag ur fastighetskartan med schaktet utritat. Markerat i schaktet finns de två markfasta stenarna (S), sektion 1 är markerad med blått och sektion 2 med grönt. Slaglagrets utbredning är markerat mellan A-B. Skala 1:100.

sidor av schaktet bedömdes vara lämpligast för dokumentation, dock kan sägas att samma stratigrafi återfanns i de övriga tre schaktväggarna. Schaktet mättes in manuellt utifrån den befintliga huskroppen. Från det undre av kulturlagren samlades prov in för ¹⁴C-analys.

Kunskapsläge

Fastigheten Vågdragaren 5 ligger inom stadsdelen Elsborg (figur 1). Bebyggelsen i detta område torde ha tillkommit efter regleringen 1646. Från perioden innan detta fanns ett antal hyttor i området norr om Övre Elsborg. Det är därför möjligt att rester efter aktiviteter och anläggningar hörande till dessa finns i närområdet och därmed även inom det berörda området för schaktningen. Elsborg ligger i nära anslutning till Falu gruva, där brytning av malm sannolikt pågått sedan 600–700-talet, dvs vendeltid (Qvarfort 2004).

År 1993 genomförde Dalarnas museum en schaktningsövervakning i korsningen Bondegatan – Bergshauptmansgatan. Vid undersökningen påträffades ett kulturlager omkring en meter under dagens marknivå. Lagret bestod av lera, grus, slagg, trä, textil, kol, rödgods och tegel (Carlsson 1996).

I kvarteret Bonden 9–11, ca 100 meter sydsydöst om den aktuella schaktningen, har Dalarnas museum genomfört en förundersökning. Här fanns en rad påförda lager med grus, sand och slagg men också kulturpåverkade lager innehållande keramik, tegel, kritpipor och textil. Vissa av dessa lager tolkas som hörande till den äldsta bebyggelsefasen i området från mitten av 1600-talet. Vidare fanns också lämningar från 1700- och 1800-talet (Lögqvist 2005).

Tidigare under 2014 genomförde Dalarnas museum en schaktningsövervakning på Bondegatan och in mot den nu aktuella huskroppen. Detta schakt

utgick ifrån det gamla fjärrvärmeschaktet där fyllningen bestod av enbart sand och grus. I anslutningsschaktet mot fastigheten fanns ett lager med röd sand/grus som möjligen kan härröra från en rostningsanläggning. Under detta fanns kopparslagg (Carlsson & Hägerman 2014).

Undersökning

Schaktet grävdes längs med huskroppen och runt husets nordvästra knut, och blev således närmast L-format (figur 2). Schaktet var ca 12,0 meter långt, omkring 0,9–2,2 meter brett och 1,0–1,77 meter djupt. Den nordöstra delen av schaktet grävdes djupast för att här ansluta till en befintlig brunn. I denna del påträffades även den naturliga leran i botten av schaktet. Två av schaktets väggar dokumenterades, den sydsydöstra och den nordöstra, då man här bäst kunde följa stratigrafin (figur 3).

Sektion 1, sydsydöstra schaktväggen

I denna del av schaktet kunde elva olika lager identifieras (figur 4), varav de flesta sträckte sig längs hela schaktväggen. Dock var alla lager avgrävda i öster där den moderna brunnen står (figur 5). De olika lagren beskrivs härnäst i ordning från översta till understa.

L1 var ett ca 0,2–0,3 meter tjockt, brunt, matjordslager.

L2 var ett 0,05 meter tjockt, svartbrunt gruslager.

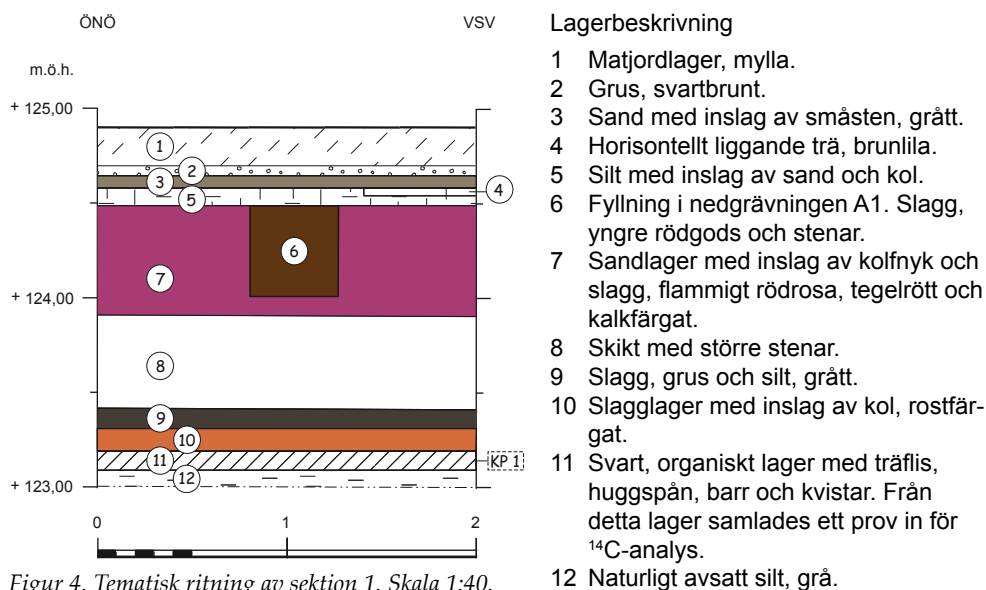
L3 var ett 0,06 meter tjockt, grått sandlager med inslag av småsten.

L4 fanns endast i schaktväggens västra del och bestod av horisontellt liggande trä och näver. Lagret var 0,03 meter tjockt, brunlila till färgen och innehöll fajansskärvor.

L5 var ett 0,1–0,15 meter tjockt, gråbrunt lager bestående av silt och sand med inslag av kol och tegel.

L6 fanns central i sektionen och utgjorde fyllningen i en nedgrävning, **A1**, ca 0,52 meter djup och 0,47 meter bred med diffusa kanter. Fyllningen bestod av slagg, yngre rödgoods och sten. I fyllningen hittades även en halv, mönstrad slipsten, **F1** (figur 6).

L7 var ett 0,33–0,75 meter tjockt, flammigt, rödrosa, tegelrött och kalkfärgat sandlager med inslag av kolfnyk och slagg.

Figur 4. Tematisk ritning av sektion 1. Skala 1:40.

Figur 5. Sektion 1. Till vänster i bild syns den moderna brunnen. Centralt i sektionen syns den mönstrade slipstenen, F1. Foto från västnordväst. Fotograf Emelie Sunding.

L8 bestod av ett skikt med större stenar, 0,62x0,7, 0,55x0,23, 0,87x0,41 och 0,37x0,43 meter stora.

L9 var ett 0,1 meter tjockt, gråfärgat lager bestående av slagg, grus och silt.

L10 var ett rostfärgat, 0,13 meter tjockt lager, L10, bestående uteslutande av slagg och kol.

L11 var ett svart, 0,11 meter tjockt organiskt lager innehållande trä, barr, huggspån och kvistar. Från detta lager samlades ett kolprov, i form av en kvist, in för ¹⁴C-analys samt vedartsbestämning.

L12 var den naturligt avsatta silten och påträffades direkt under L11, längst ner i schaktets botten på ca 1,77 meters djup.

Sektion 2, nordöstra schaktväggen

I den sydvästra delen av schaktet grävdes det aldrig ner till den naturliga silten. En liknande lagerföljd som i den norra delen kunde här identifieras, dock med vissa skillnader (figur 7).

L1 var ca 0,1 meter tjockt, brunt matjordslager.

L3 var ett ca 0,3 meter tjockt, grått sandlager med inslag av småsten.

L13 var ett 0,02 meter tjockt gult sandlager med inslag av kalk.

L14 var ett ca 0,015 meter tjockt, grått grusblandat sandlager.

Figur 6. Den mönstrade slipstenen som hittades i fyllningen, L6, nedgrävning A1. Fotograf Emelie Sunding.

Figur 7. Sektion 2. Till vänster i bild syns en av de markfasta stenarna. Foto från västsydväst. Fotograf Emelie Sunding.

L15 var ett 0,18 meter tjockt, gulorange gruslager.

L16 var ett ca 0,07 meter tjockt, grågult flammigt lager, bestående av silt, lera och sand med inslag av tegelkross och kalk.

L17 fanns i schaktväggens centrala del och var en lins, ca 0,03 meter tjock, som i sammansättningen påminde mycket om L3 och L13.

L18 var ett rödrosa och gul flammigt/melerat lager, jfr L7, innehållande sand, kalk, tegel- och kolfnyk samt enstaka slaggbitar. Då schaktets botten inte sammanföll med botten på L7 kunde inte lagrets hela djup dokumenteras, den synliga delen av lagret var 0,42 meter tjockt, dock dokumenterades samma lager till fullo i den syd sydöstra schaktväggen.

I den sydvästra delen av schaktet påträffades även 2 större markfasta stenar (figur 8), dessa blev synliga ungefär på samma nivå som L7, ca 0,58 meter ner i schaktet. Norr om dessa, i schaktets sydvästra vägg låg ett lager bestående uteslutande av slagg, L19 (figur 9). Detta lager låg upp mot den södra av stenarna.

Resultat och Tolkning

De flesta av de dokumenterade lagren, bortsett från L4 och L6, tolkas vara utfyllnads- och konstruktionslager av olika slag. Då övergångarna mellan de olika lagren i de flesta fall var skarpa och utan någon betydande infiltration, är det sannolikt att de påförts direkt efter varandra utan att någon brukningsfas förekommit. Några av lagren kunde dokumenteras i både den syd sydöstra och den nordvästra schaktväggen. Det översta matjordslagret, L1 och det underliggande sandlagret L3 återfanns i båda sektionerna. Det rödrosa flammiga lager, L7, som syntes i båda schaktväggarna, är med största sannolikhet samma lager som framkom tidigare under 2014 vid undersökningen som gjordes på Bondegatan och in mot Vågdragaren 5. Lagret tolkades då kunna

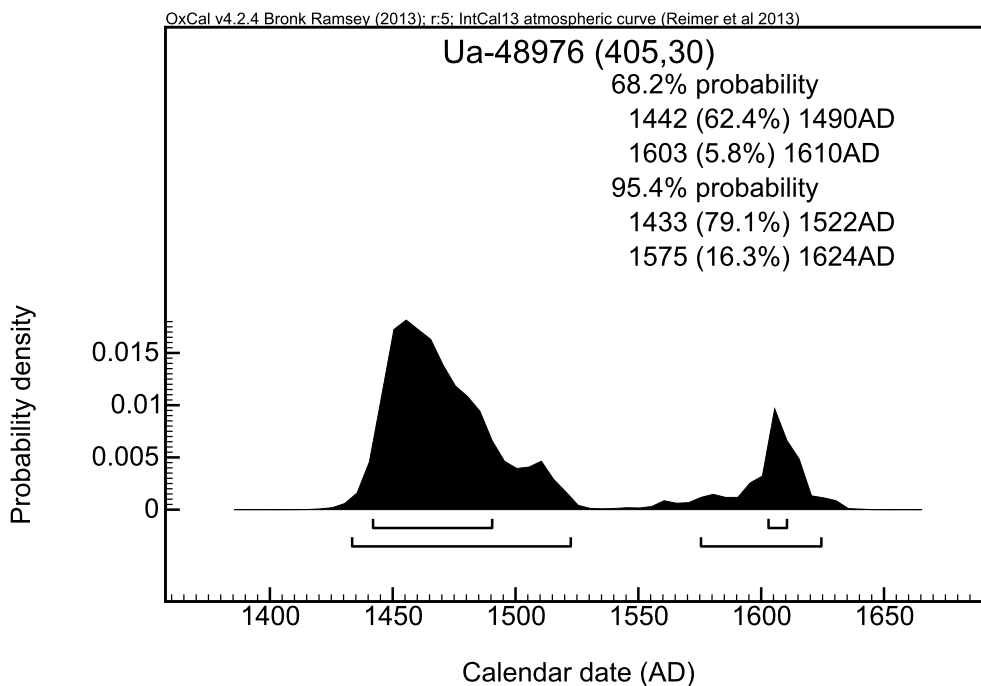

Figur 8. En av de markfasta stenarna i den sydvästra delen av schaktet. Foto från sydöst. Fotograf Emelie Sunding.

häröra från en rostningsanläggning. Det går dock inte att säga om rosten legat på platsen eller om materialet fraktats dit. Den lagerrest, L4, som påträffades i den sydsydöstra schaktväggens västra del kan eventuellt representera en äldre brukningsfas och då den innehöll fajansskärvor kan den dateras till Nyare tid. En nedgrävning, A1, kunde identifieras i den sydsydöstra schaktkanten vars funktion inte gick att bestämma. Av fyllningen i denna grop, L6, som bestod av slagg, småsten och yngre rödgods gick inte heller att göra någon säkrare tolkning.

Figur 9. Slagglagret i schaktets sydvästra vägg. Foto från norr. Fotograf Emelie Sunding.

Figur 10. Resultatet av ^{14}C -analysen av en tallkoist från L11. Kalibreringen är genomförd i OxCal 4.2 (Bronk Ramsey 2013) med kalibreringskurvan IntCal13 (Reimer et al. 2013).

Den slipsten, F1, som påträffades i fyllningen L6 är tillverkad i Orsa och har det för orten typiska svarvade mönstret. Slipstenstillverkningen i Orsa var ett månghundraårigt hantverk som kom att utvecklas till ett så kallat sockenhantverk. De äldsta beläggen är från mitten av 1500-talet (Andersson 1997).

Det organiska lager, L11, som låg direkt ovan den naturliga leran bedömdes vara av intresse för datering, då detta med största sannolikhet representerar den första anläggningsfasen för stadsdelen på platsen. Då lagret innehöll bland annat huggspån är det tydligt att det inte är ett naturligt avsatt lager utan tolkas vara ett planeringslager.

Det prov som samlades in från lagret vedartsbestämde till tall och bedömdes ha en egenålder på högst 5 år. Resultatet från ^{14}C -analysen (figur 10) visade att provet med ett sigmas noggrannhet med största sannolikhet (62,4%) kan dateras till perioden 1442-1490 e.Kr (Ua-48976).

Som nämnt ovan tolkas L11 representera en första anläggningsfas av stadsdelen och ^{14}C -analysen pekar då mot att detta skall ha skett någon gång under senmedeltid. Vilket då skulle vara äldre än den förmodade anläggningen av stadsdelen under 1600-talets andra hälft. Det bör dock tilläggas att närheten till gruvan, där malm sannolik brutits sedan Vendeltid, gör att området förmodligen nyttjats långt innan dess att Elsborg som stadsdel växer fram. Dock går det inte att med endast ett kolprov datera ett större skeende som detta. För att få en så tydlig bild som möjligt av Elsborgs äldre historia bör flera analyser göras från de äldsta planerings- och utfyllnadslagren.

Sammanfattning

I samband med schaktning för avloppsledning inom fastigheten Vågdragaren 5, Falu stad, har arkeologer från Dalarnas museum genomfört en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning, i enlighet med länsstyrelsens beslut.

Schaktet var närmast L-format, ca 12 meter långt, och drogs längs med huskroppen och runt husets nordvästra knut. Schaktet var runt 0,9-2,2 meter brett och omkring 1,0-1,77 meter djupt. Längs husets nordvästra vägg grävdes schaktet som djupast och här grävdes det ned till den naturliga silten, detta på ca 1,77 meter djup. I denna del av schaktet påträffades ett planeringslager från vilket ett prov samlades in för ¹⁴C-analys. Provet daterades till perioden 1442-1490 e.Kr., dvs senmedeltid.

Referenser

- Andersson, Ors Gunnar (1997) *Slipstensgruvorna "Orsas Guldgruvor"*. Stencil.
- Bronk Ramsey, Christopher (2009). *Bayesian analysis of radiocarbon dates*. Radiocarbon 51(1).
- Carlsson, Eva (1996) *Arkeologisk schaktövervakning, Kung Magnigatan m.fl., raä 68, Falu stad och kommun, Dalarna*. Arkeologisk rapport 1996:4. Dalarnas Museum, Falun.
- Carlsson, Eva & Hägerman, Britt-Marie (2014). *Arkeologisk schaktningsövervakning, Bondegatan, vid schaktning för fjärrvärmeservice till Vågdragaren 5, stadslager RAÄ 68 i Falu stad och kommun, Dalarna*. Arkivrapport. Dnr 13/14. Dalarnas Museum. Stencil.
- Lögdqvist, Anna (2005). *Arkeologisk förundersökning, Kv Bonden 9-10, raä 68 i Falu stad och kommun, Dalarna*. Arkeologisk rapport 2005:8. Dalarnas Museum, Falun.
- Qvarfort, U. 2004. Falu gruvas ålder – från Myr till Gruva. Totalförsvarets forskningsinstitut. Stencil.
- Reimer, Paula J. et al. (2013). *IntCal13 and Marine13 Radiocarbon Age Calibration Curves 0-50,000 Years cal BP*. Radiocarbon 55(4).

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	431-1717-2014
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2014-04-10
Socken:	Falu stad
Fornlämning, raä nr:	Falu stad 68
Fastighet:	Vågdragaren 5
Koordinater,	N: 6718535
centralt i UO (SWEREF99 TM):	E: 534065
Höjd (RH 70):	125 m.ö.h
Inmätning:	Manuell
Vedartsanalys:	Thomas Bartholin, Scandinavian Dendrodating
¹⁴ C-analys:	Göran Possnert, Ångströmlaboratoriet, Uppsala
Uppdragsgivare:	Reneé Rudebrant
Utförandetid:	2014-05-05 och 2014-05-07
Schaktlängd:	12 meter
DM projektnummer:	1553
DM diarienummer:	36/14
DM fotoaccesion:	2014/16, 27 digitala bilder
DM fyndaccesion:	DM22814, F1
Arkeologisk personal:	Emelie Sunding och Joakim Wehlin
Fältarbetsledare:	Joakim Wehlin
Projektansvarig:	Joakim Wehlin

Dokumentationsmaterialet förvaras på Dalarnas museum.

Figurförteckning

- Figur 1. Utdrag ur terrängkartan med undersökningsområdet (UO) markerat med en blå cirkel. Skala 1:20 000.
- Figur 2. Utdrag ur fastighetskartan med det aktuella schaktet markerat i svart. Skala 1:1000.
- Figur 3. Utdrag ur fastighetskartan med schaktet utritat. Markerat i schaktet finns de två markfasta stenarna (S), sektion 1 är markerad med blått och sektion 2 med grönt. Slagglagrets utbredning är markerat mellan A-B. Skala 1:100.
- Figur 4. Tematisk ritning av sektion 1. Skala 1:40.
- Figur 5. Sektion 1. Till vänster i bild syns den moderna brunnen. Centralt i sektionen syns den mönstrade slipstenen, F1. Foto från västnordväst. Fotograf Emelie Sunding.
- Figur 6. Den mönstrade slipstenen som hittades i fyllningen, L6, nedgrävning A1. Fotograf Emelie Sunding.
- Figur 7. Sektion 2. Till vänster i bild syns en av de markfasta stenarna. Foto från västsydväst. Fotograf Emelie Sunding.
- Figur 8. En av de markfasta stenarna i den sydvästra delen av schaktet. Foto från sydöst. Fotograf Emelie Sunding.
- Figur 9. Slagglagret i schaktets sydvästra vägg. Foto från norr. Fotograf Emelie Sunding.
- Figur 10. Resultatet av ¹⁴C-analysen av en tallkvist från L11. Kalibreringen är genomförd i OxCal 4.2 (Bronk Ramsey 2013) med kalibreringskurvan IntCal13 (Reimer et al. 2013).

Dalarnas museum

Postadress

Box 22, 791 21 Falun

Besöksadress

Stigaregatan 2-4, Falun

Tel 023-76 55 00

info@dalarnasmuseum.se

www.dalarnasmuseum.se